

Yksilön ja yhteisön suhteesta¹

Eero Ojanen

J. V. Snellmanista (1806–1881) tiedetään yleisesti, että hän oli merkittävä filosofi ja Suomen historiassa keskeinen poliittis-valtiollinen vaikuttaja. Vallitseva ja kiistaton käsitys on myös se, että hänellä filosofin toiminta ja valtiomiestoiminta liittyvät läheisesti toisiinsa. Snellman on kansainvälisestäkin mielenkiintoinen esimerkki filosofin ja valtiomiestyön yhdistämisestä – mutta mitä tämä oikein tarkoittaa ja miten se tapahtui, sitä ei itse asiassa ole tutkittu kovinkaan paljoa tai tarkoin. Omassa tutkimustyössäni olen jossain määrin avannut tätä ongelmakenttää, mutta siinä riittää tekemistä.

Snellmania voidaan ehkä pitää liiankin tuttuna ja ”itsestäänselvänä” – tai ”itsestäänselvästi” vanhentuneena – nimenä, jolla ei enää olisi mielenkiintoista annettavaa. Väitän kuitenkin, että asia on täsmälleen päinvastoin. On kieltämättä klisee sanoa, että Snellman on erityisen ajankohtainen, mutta tuolle lauseelle on sittenkin myös vahvat perusteet: Snellman on ollut Suomessa aina ajankohtainen, ja hän on sitä myös nyt.

On aiheellista kysyä, mikä Snellmanin merkitys Suomen valtion ja yhteiskunnan luomisessa on ollut. Toiseksi on syytä kysyä, mikä tuon ”snellmanilaisen linjan” ydin itse asiassa on ollut, ja kolmanneksi on erittäin ai-

---

¹Esitelmä Tutkijoiden ja kansanedustajien seuran Tutkas ja Snellman-instituutin 17.10.2017 järjestämässä semi-naarissa otsikolla J. V. Snellmanin Läran om staten nykypäivässä.

heellista kysyä, mikä kantavuus Snellmanin ajatuksilla on tämän päivän ja tulevan kannalta.

Mikä tarkalleen ottaen on 1842 ilmestyneen ”Läran om Staten” -teoksen sisällön ja Snellmanin myöhemmän valtiomiestoiminnan välinen suhde, sekini vaatisi perusteellisemmän tutkimuksen. Mutta kun lähdemme tarkastelemaan tuota Snellmanin kuuluisaa teosta, niin yhtenä lähtökohtana voisi olla yhteiskuntafilosofiassa hyvin tuttu ja keskeinen jako individualistiseen eli yksilökeskeiseen ja jollain tapaa yhteisökeskeiseen peruskatsomukseen. Tämä on hyvä pedagoginen jaottelu, jonka avulla voidaan avata erilaisten näkemysten eroja, mutta tuo jaottelu ei ole edes pelkkä pedagoginen väline, vaan se on osuva ja yhä uudelleen ajankohtainen, ei vain filosofiassa vaan poliittisessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa ylipäänsä.

Individualistiset ajatusmallit kytketään usein enemmän tai vähemmän poliittiseen liberalismiin, jossa yksilö ja yhteisö nähdään toistensa vastakohtina. Koska yksilö asetetaan etusijalle, yhteisö nähdään yksilön ja hänen vapautensa esteenä. Yhteisökeskeiset ajattelumallit eivät yleensä näe vastakohtaa tällä tavoin yksioikoisesti vaan korostavat sitä, että ihminen on väistämättä yhteiskunnallinen ja että hänen elämänsä toteutuu yhteisössä, jolla myös on oma arvonsa. Pelkän yksilön sijaan tilannetta voidaan näiden toisinaan kommunitarisiksi nimettyjen ajatusmallien pohjalta tarkastella myös koko yhteiskunnan ja sen kehityksen kannalta.

Mutta yhteisöllisyys voi tarkoittaa sekini kovin montaa asiaa. Tässä kohdassa tulee esiin myös yhteisön ja valtion ero – esimerkiksi nykyään yleinen ja muodikkain tapa korostaa kansalaisyhteiskuntaa ja yhteisöllisyyttä tekee usein pesäeroa myös valtioon päin. Kansalaisyhteiskunta on tuon katsomuksen mukaan aitoja ja hyvää yhteisöllisyyttä, valtio taas jotain tukahduttavaa ja vastenmielistä, autoritaarisuutta tai ainakin siihen vivahdavaa.

Snellman on siinä mielessä poikkeuksellinen ajattelija, että hän yhdistää nämä kaksi perinnettä, jopa harvinaislaatusella tavalla. Snellman korostaa voimakkaasti yksilöä, ihmisen omaa ajattelua ja omaa toimintaa, mutta toisaalta hänelle viime kädessä arvokkainta on kuitenkin se, mikä on yleistä ja yhteistä.

Snellmania syytetään usein valtiokeskeiseksi ajattelijaksi. Se, mitä syytöksellä todennäköisesti tarkoitetaan, menee täysin harhaan, sillä valtiokeskeisyys ei hänen ajattelussaan merkitse mitään yksilön vastakohtaa ja alistamista vaan päinvastoin yksilön kohottamista täyteen arvoonsa.

Ylipäänsä voidaan sanoa, että valtiokeskeisyys on ajattelussa harvinaista. Snellman sen sijaan todellakin on aidosti valtiokeskeinen ajattelija, mutta tämä siis tarkoittaa aivan eri asiaa, kuin mitä useimmat luultavasti ajattelevat.

Valtio on hänelle ihmisen toiminnan korkein muoto, mutta hänen valtionsa on eri asia, kuin mihin arkipuheessa on yleensä totuttu. Valtio ei ole koneisto, se ei ole rakenne eikä se ole vain jokin ”julkinen sektori” – puhumattakaan autoritaarisesta hirmuvallasta. Valtio on hänellä kylläkin tutun sanonnan mukaan yhteisten asioiden ajamista, mutta tämäkään ei vielä ole asian ydin, vaan valtio oikeammin on ihmisyyden toteutumista, siis ihmisenä olemisen ydintä. Snellmanin filosofiassaan toisaalla korostama persoonallisuuden käsite on juuri sitä, että ihminen osallistuu aktiivisesti ja vastuullisesti oman aikakautensa elämään ja toimintaan, ja ihmisen korkein toimintamuoto, vapaa toiminta yhteiseksi hyväksi oman henkilökohtaisen vakaumuksen pohjalta, se toteutuu juuri valtiossa.

Snellman tai snellmanilainen ajattelu on jättänyt suuren jäljen suomalaisen yhteiskuntaan. Voidaan jopa sanoa, että se, mikä Suomen lähihistoriassa on olennaista ja jollain tapaa myös omaperäistä, liittyy usein juuri Snellmanin ajattelun perinteeseen. Tällä en silti millään muotoa väitä, että se kaikki olisi yksilö-Snellmanin aikaansaannosta ja ansiota – historian laittaminen yhden ihmisen ansioksi on aina kyseenalaista. Mutta voidaan kyllä sanoa, että Snellmanin ajattelu edustaa ja konkretisoi hyvin sitä, mikä Suomessa todella on tapahtunut, ja siinä mielessä se sanonta, että Snellman on suomalaisen kansakunnan käsikirjoittaja, ei ole hullumpi.

Yksi juonne, missä snellmanilaisuus näkyy, on tietysti ulkopolitiikka, mutta siitä ei tässä tilaisuudessa varsinaisesti ole puhe. Valtakunnan sisäisissä asioissa snellmanilainen ajattelu näkyy osaltaan myös niin sanotun hyvinvointivaltion tai hyvinvointiyhteiskunnan perinteissä. Meillä on ehkä liiankin vähän korostettu hyvinvointiyhteiskunnan omaperäisiä kansallisia ja isänmaallisia juuria, joita löytyy juuri Snellmanin ajattelusta.

Joka tapauksessa suomalaisen yhteiskunnan eräs olennainen piirre on ollut siinä, että täällä valtio on otettu vakavasti. On luotu yhteiskuntaa, jossa valtiolla on vahva positiivinen rooli. Valtio on ollut jotain, mikä on ihmisten yksittäisten etupyrkimysten yläpuolella, jotain, mikä yhteisesti ja aktiivisesti suuntaa ihmisten toimintaa ja luo perusedellytyksiä ihmisten toiminnalle. Snellmanin valtiokäsityksessä olennaista on, että ihminen tietää kuuluvansa laajempaan kokonaisuuteen ja toimii omalla paikallaan ja omien mahdollisuuksiensa mukaan sen hyväksi. Valtion idea

on oikean toteutuminen, jossa yksilö toteuttaa itseään nimenomaan toimimalla yhteiseksi hyväksi. Valtion positiivinen rooli yhteisen hyvän elämän välttämättömänä toteuttajana on osaltaan snellmanilaista perintöä, jota ei ole syytä hukata.

Mutta jos meidän pitäisi yhdellä sanalla luonnehtia Snellmanin ajattelua tai etsiä siitä yksi ydinkäsite, se ei sittenkään olisi valtio eikä myöskään kansallisuus, vaan se olisi sivistys. Sivistyksen idea on myös avain siihen, mitä yksilöllisen ja yhteisöllisen yhdistäminen Snellmanilla konkreettisesti tarkoittaa ja miten se on mahdollista. Sivistys on yhtä aikaa yksilöllinen ja yhteisöllinen asia, ja se on välttämättä yhtä aikaa näitä molempia. Ei oikeastaan voi kysyä, kumpi tässä on ensin, sillä molemmat ovat ensin.

Sivistys on snellmanilaisittain laajassa mielessä ihmiseksi tulemista, siis ihmisyyden toteutumista. Sivistys ei ole vain jokin ulkoinen oppimäärä eikä myöskään ulkoinen käytöskoodi, vaan se on ihmisen koko olemisen päämäärä ja tarkoitus.

Yksilöllisen ja yhteisöllisen yhdistyminen toteutuu siinä Snellmanille luonteenomaisessa ajatuksessa, jonka mukaan sivistys on sitä, että ihminen tietää kuuluvansa laajempaan yhteyteen. Toisin sanoen, että ihminen tietää ja tajuaa muutakin kuin oman välittömän olemisensa, elämänpäi-rinsä ja lyhytnäköiset välittömät etupyyteet. Sivistys on sitä, että ihminen osaa toimia yleisen ja yhteisen, ihmisyyden, hyväksi.

Tässä merkityksessä sivistys on olennaisesti vastuuta, ja se on aivan yhtä lailla jokaisen ihmisen tavoitettavissa oleva asia ja myös jokaisen ihmisen velvollisuus, ei vain jonkin tietyn eliitin tai erityisryhmän.

Kun pohditaan, mikä olisi hyvinvointivaltiota tai hyvinvointiyhteiskuntaa seuraava ja sitä jatkava suuri kansallinen projekti, niin Snellmanin hengessä vastaus olisi: sivistysvaltio. Tämä kuitenkin tarkoittaa sitä, että tuo käsite ymmärrettäisiin laajemmassa mielessä, kuin mitä sitä on tähän asti totuttu käyttämään. Suomalaisen sivistysvaltion juuret, saavutukset ja tulevaisuus ovat tutkimusprojekti, jossa suomalaisen yhteiskunnan olennaisimpia haasteita voidaan tutkia tämän päivän ja tulevan kannalta.

